

Innholdsfortegnelse

Redaksjonelt	2
--------------------	---

Fagartikler

Harald Victor Knutson og Eivind Stie:

<i>Dialogisk psykoterapi som hermeneutisk praksis</i>	4
---	---

Boganmeldelse

Esben Hougaard og Ole Karkov Østergård:

<i>Kort og godt om psykoterapi</i>	23
--	----

Schacht-Magnussen, C, Haugen, G.B., Ek, A og Haugsgjerd, S:

<i>Relasjonsboka – Relationsbogen</i>	27
---	----

Lise Mondrup:

<i>Relasjonsboka – Relationsbogen</i>	33
---	----

Jon Morgan Stokkeland:

<i>Psychoanalysis – my way</i>	38
--------------------------------------	----

Redaktionelt

Der er bud efter Matrix!

Den 'gamle' redaktion har modtaget flere henvendelser med ønsker om nye artikler på de nordiske sprog og i det format, som har kendetegnet bladet: veksellende psykoterapeutiske emner oftest med en klinisk relevant vinkel.

Det har ført til en opgradering af redaktionen og en opdatering af hjemmesiden, som har fået en speciel spalte til anmeldelser, så de er lette at finde, og som løbende vil blive opdateret. Artiklerne vil blive lagt op enkeltvis, hvilket vil give et bedre overblik. Vi vil fortsat operere med en opdeling i peer-review'ed artikler og essays.

Redaktionen har fået tilført nye kræfter med Torben Heinskou, Francisco Alberdi, Sophie Juul, Majse Lind og Jesper Nørgaard Kjær. Tak for at stille op og for jeres engagement. Det praktiske med håndteringen af hjemmesiden tager Johan Berg sig fortsat af; mens Cecilie Hillestad Hoff og Tove Mathiesen fortsætter som redaktører.

Vi vil benytte anledningen til at mindes Kjartan Veland Thu med taknemmelighed for inspirerende, frugtbare diskussioner og hyggelige timer omkring Matrix. Han var på alle måder et særligt, stort og omsorgsfuldt medmenneske.

I dette nummer af Matrix bringer vi *Dialogisk psykoterapi som hermeneutisk praksis* af Knutson og Stie. Den beskriver hvordan en lyttende, interesseret holdning kan etablere terapeutisk frugtbare relationer under vanskelige forhold.

Vi har også fået samlet fire anmeldelser:

Francisco Alberdi har læst 'Kort og Godt om psykoterapi', han konkluderer: '... køb bogen, læs den langsomt og tænk videre på dine egne behandlinger.'

Schacht-Magnussen, Haugen og Haugsgjerd har gennemført et stort projekt med estimerede bidragsydere fra både Danmark og Norge: 'Relasjonsboka – Relationsbogen. Dynamisk relasjonsarbeid – medmenneskelig, sammenhengende og effektiv behandling for mennesker med psykiske lidelser'. Lise Mondrup og

Karen Vibeke Mortensen har begge arbejdet tæt sammen med Lars Thorgaard, der var forfatter til forgængerens. Læs selv deres refleksioner over en højaktuel opdatering af tidligere tanker om relationsarbejde.

Endelig anmelder den gamle redaktør Jon Morgan Stokkeland Anders Zachrisson's bog 'Psychoanalysis – my way. Complex Oedipus and other issues.' Tidligere læsere vil genkende Jon Morgan i afslutningen:

'Noen vil savne at Zachrisson hadde oversatt disse tekstene til svensk eller norsk. Til det er å si, at forfatteren skriver et godt og tilgjengelig engelsk der språket flyter fint. For denne anmelder er det å skrive på engelsk som å spille piano med Selbuvotter. Zachrisson derimot, synes å trives som fisken i vannet i det fremmede språk. Så for den leser som frykter engelsken i denne boken, vil jeg si som den italienske servitrisen som så mitt bekymrede blikk der jeg studerte menyen i den lille restaurant: Keine angst!

Oppsummerende er dette en bok om psykoanalyse som rommer sentrale deler av fagfeltet og som anbefales varmt både til nybegynnerterapeuten og klinikerens med lang erfaring.'

Matrix fortsætter som open acces tidsskrift uden betalingsmur. Da publikation imidlertid ikke er helt omkostningsfri, vil redaktionen i den kommende tid henvende sig til relevante psykoterapeutiske institutter med anmodning om finansiel støtte til fortsat drift af tidsskriftet.

Den nye redaktion efterlyser materiale til Matrix.

På redaktionens vegne
Tove Mathiesen

Dialogisk psykoterapi som hermeneutisk praksis

Harald Victor Knutson¹ og Eivind Stie²

Sammendrag

Vi trenger en hermeneutisk bevissthet når vi tenker psykoterapi som hermeneutisk praksis. Likedan oscillerer den terapeutiske samtalen mellom terapeutens bevissthet om intensjoner ved sine verbale intervensjoner og økning av klientens selvbevissthet. Hvordan forstår vi? Hva skjer når vi forstår? Hvis psykoterapi innøves og utøves i samtale med nyere filosofisk hermeneutikk, kan den så høste kloke refleksjoner og øke forståelsen av dens egenart.

Innledning

Det er av og til vanskelig å skille mellom psykotiske vrangforestillinger og tanker som er religiøst forankrede. Den viktigste forskjellen mellom en vrangforestilling og en religiøs åpenbaring er knyttet til konteksten opplevelsen trer fem i. En klinisk vrangforestilling blir «vrang» gjennom definerings, mens en religiøs forestilling blir ansett som en åpenbaring. Å «se» Jesus i sykehusets korridorer vil bli

1. Dr. phil., Psykolog. Spesialist i klinisk psykologi med intensiv psykoterapi. Privatpraksis Lillesand, samt DPS Solvang Kristiansand. Adresse: Rennehaven 3, 4760 Birkeland, haraknut@online.no
2. PhD, Teolog. Fængselsprest. Agder Fængsel, avdeling Froland. Adresse: Kirkekleiva 22D, 4790 Lillesand, stieeivind@gmail.com

fortolket vesentlig annerledes enn å «se» Jesus i en katedral til tross for at opplevelsen og den indre erfaringen er den samme. En fortolkning av samme fenomenet skjer innenfor rammen av konteksten den oppstår i; psykiatrisk eller religiøs, profant eller sakralt.

Denne artikkelen tar utgangspunktet i nyere filosofisk hermeneutikk. Vi vil gi et klinisk eksempel og fortolke det ved en hermeneutisk-fenomenologisk fortolkning. Konteksten blir terapirommet og den dialogiske, psykotераapeutiske tilnærmingen.

Grunnleggeren av logoterapien, Viktor E. Frankl, siterer den eksistensial-filosofiske teologen Paul Tillich som skal ha sagt at det å være religiøs betyr å etterspørre med lidenskap («*mit Leidenschaft*») meningen av vår eksistens (Frankl, 1974, s. 78).

I psykotераpi ser vi at arbeidet med selverkjennelse og endring i rammen av det gjennomførbare er uttrykk for respekten for det meningsfulle og det som kan være det nødvendige overfor det som er realiserbart (Lansel, 2009, s. 34). For det lidende mennesket som søker hjelp, er meningssøking og nødvendighet drivkrefter i behovet for å bli sett, møtt og forstått. Psykotераpeuten Frankl snakker om medisinsk sjelesorg, og deri ligger nok grunnlaget som har meningssøken – et dypt ønske som består av å kunne forstå den andre og for å bli forstått – som kilde.

Dialogisk psykotераpi er forbundet med forståelse, og kan ikke tenkes uten. Denne forståelsen får vi ved å lytte, samtale og begripe hva den andre ønsker å formidle; i denne dialogen blir fenomenene som vi skal forstå tolket, og på den måten «ser vi bak» det som verbalt og nonverbalt blir forsøkt formidlet. Selve omsorgen i dialogisk praksis ligger i det at den profesjonelle er nærværende og tilstedeværende for *den Andre*. Dialogisk praksis handler først og fremst om å forstå *den Andre*, og når forståelsen blir rystet eller betvilt, så trer hermeneutikken inn.

Psykotераpiens oppgave og mening er å forstå det som er skjult og kommer for dagen igjennom dialogen i form av en felles oppdagelse eller erkjennelse, både hos terapeuten og pasienten. Det handler om en genuin manifestasjon av *den Andres* ubevisste, eller det kan handle om et novum. Et novum kan forstås som en erkjennelse av allerede eksisterende, underliggende, meningsbærende faktorer i pasienten som utkrystalliserer seg og blir tilgjengelig gjennom de gjensidige ubevisste terapiprosessene (Stern, 1987). Det er med andre ord det indre, det ubevisste, som skal utforskes og som manifesterer seg mellom de to samtalepartnere. Det ubevisste i denne sammenheng er det som trer fram i interaksjonen mellom terapeuten ubevisste og pasientens ubevisste.

Nyere filosofisk hermeneutikk

Begrepet hermeneutikk kommer av det greske verbet *hermeneuein*, som betyr å fortolke, utlegge, oversette, erklære, proklamere, utsi, og substantivet *techné* som betyr teknisk ferdighet og kunnskap. Vi kan i denne omgang oversette hermeneutikk med fortolkningskunnskap og ferdighet. Denne tekniske ferdigheten og kunnskapen utgjør ikke alene bakgrunnen for dialogisk psykoterapi, men må ledsages av den praktiske ferdigheten. Altså *techné* og *phronesis*³ er begge i spill i dialogisk psykoterapi.

Et kjennetegn ved den nyere filosofiske hermeneutikk er at den ikke er tenkt som en metodelære eller fortolkningssteori. Den skal snarere forstås som et refleksjonsverktøy, det vil si, et verktøy for en filosofisk refleksjon over hva forståelse og fortolkning dyppest sett er. Hvordan forstår vi? Hva skjer når vi forstår? Spørsmålet om hvorfor vi *egentlig* ønsker å forstå, hva som driver oss til det (søken etter mening), og hva den eventuelle forståelsen vil kunne brukes til, er stille, implisitte, innbakte etisk-eksistensielle retningslinjer i yrkesutøvelsen som danner rammen for en psykoterapeuts holdning og møte med andre i sitt virke; disse spørsmål blir sjelden tematisert eller satt på prøve når samtalen er igangsatt. Refleksjonen starter/skjer gjennom de ulike rollene som de enkelte deltakere i dialogen innehar.

I hermeneutikken ligger det en grunnholdning som ikke handler om å forandre den andre, men å forstå. Klienten oppsøker en kyndig person for å snakke om og dele sin smerte, sine skuffelser, sin skam, sin skyld og sitt liv. Her åpnes det opp for en sårbarhet som krever en respektfull og tillitsresponsiv håndtering av den andres eksistens.

Gadamer løfter frem de generelle betingelser for menneskets måte å forstå seg selv og sin verden på. En av de viktige betingelsene er hva Gadamer kaller forutforståelse: All forståelse og fortolkning har alltid forutsetninger man ikke kan komme bak. Gadamer bruker også fordømmer om forutforståelse. Det innebærer at vi alltid fortolker det vi ikke forstår ut fra det vi kjenner. Denne tolkningen etter analogi eller likhetsprinsipper (det kjente som ligner på det som skal forstås) har nok vært en måte å etikettere psykisk lidelse på når det

3. Aristoteles benytter et kunnskapsbegrep som skiller mellom *episteme*, *techné* og *phronesis*. *Grovkalibret* betyr episteme vitenskap, *techné* er teknologi, og *phronesis* er moralsk gangsyn. Siktemålet er: Kunnskapen skal være gunstig for formålet. Overført på vårt tema: Sjelesorg har ervervet en stor mengde med teoretisk kunnskap og tekniske ferdigheter. Det er da et samspill mellom *techné*/kunnskapen/det tekniske (les gjerne det terapeutiske), ferdighetene, og *phronesis*, som blant annet betyr å være i stand til å anvende det vi har lært til klientens og klientens beste. Altså, å utføre terapi på en klok måte (Gadamer, 2010).

ikke var forståelig.⁴

Et klinisk eksempel⁵

I det følgende skal en klients opplevelse fortolkes gjennom en hermeneutisk-fenomenologisk tilnærming.

En ung adoptert kvinne som alltid hadde vansker med å finne ut av sin tilhørighet, sitt forhold til andre mennesker, til mor og stefar i særdeleshet, gav gjentatte ganger uttrykk for at hun var usikker på hvem hun *egentlig* var. I søken etter tilhørighet hadde hun tidlig i tenårene begynt å munge seg med subkulturelle grupper i byen der hun bodde og begynt å bruke rusmidler av ulik art. Hun satt også i korte perioder i politiets varetekt, og klarte å få en opplevelse av midlertidig indre ro (ivaretagelse) så lenge hun «ble holdt i beskyttelse».

I hennes tilfelle var en opplevelse av sviktende ego-konsistens og ego-koherens i krisesituasjoner, samt problemer med ego-demarkasjon (Scharfetter, 1976 og 1981), uttrykk for en uklar identitet eller en identitetsdiffusjon som stadig vekk bidro til en sterk gard av selvtvil og selvusikkerhet; avsondring og isolasjonen gav henne på mange måter symbolsk sett den (ytre) rammen som hun intrapsykisk sett manglet, og dermed kunne hun føle trygghet, sikkerhet og oppleve indre ro.

I en alder rett over 30 år kom hun igjen inn i politiets varetekt, og en som kjente henne fra tidligere ble tilkalt og bedt om å foreta en vurdering om hun var psykotisk og eventuelt måtte overføres psykiatrisk sykehus. Hun satt isolert fra fellesskapet – etter noen dager begynte hun å bli urolig, hun kunne ikke sove, hun ble i økende grad agitert og fikk en kveld en meget skremmende opplevelse.

4. Karl Jaspers mente at psykosier ikke kunne forstås men kun forklares. Dermed ble skillet mellom nevrosier og psykosier definert, og på den måten ble psykoterapi trukket ut av psykiatrien. Denne ikke-forståeligheten ved psykosier ble til et såkalt «*Jaspers-Theorem*» som ledet den psykiatriske forskningen over på et biologisk spor (Bürgy, 2009, s. 587). Den antipsykiatriske bevegelsen i 1960 og 1970 årene, samt en del psykosepsykoterapeuter (e. g. Benedetti, 1975 og 1983; Karon & VandenBos, 1996) propagerte at psykosier kan forstås i lys av både samfunnet som den enkeltes væren i verden, og med den konteksten som grunnlag (nesten uansett «biologi») er det mulig å tenke at psykoterapi kan hjelpe den enkelte klient til å forstå sin lidelse, fortolke sine opplevelser og erfaringer, og eventuell bedre sin livskvalitet.
5. Personen som det refereres til i teksten her er anonymisert og ikke identifiserbar.

Hun var tydelig terrorpreget og angstridd da hun ble møtt i isolatet. Hun skildret sine erfaringer på følgende vis: Hun var i rommet og tenkte over sin usikre framtid (ingen jobb, intet fast bosted, ingen penger). Hun hadde vansker med å definere hvem som egentlig var hennes venner, hun var engstelig for hvordan hennes mor ville tenke om henne. Under samtalen beskrev hun at hun følte en enorm angst, en panikkfølelse, hun var preget av en følelse av at alt gikk mot en slutt, hun hadde dødsangst. Når hun så ble spurt om hva hun hadde opplevd som gav henne den følelsen av forferdelse, sier hun tydelig, dog med en angstfylt stemme: «Jeg åpnet vinduet om kvelden for å få luft fordi jeg følte meg innestengt og at jeg skulle kveles. Så kom plutselig Jesus flygende inn i form av en fugl. Han fløy inn i mitt venstre øre og borte seg som en larve ned igjennom kroppen min og helt ned inn i mitt hjerte. Der tok han bolig og plystrer til meg».

1. Normalitet, kontekst, psykose

Normalitet, i motsetning til psykopatologi, er et begrep som i sin enkleste form kan forstås som et på forhånd gitt, førvitenskapelig erfart, og intersubjektivt konstituert fenomen som stammer både fra vår livserfaring og livspraksis; det er et begrep som er vanskelig å utrede og begrunne (Blankenburg, 1971, s. 135), og som regel vet vi «hva» som er normalt. Det blir den fenomenologiske forskningsmetodens anliggende å kunne forankre dens forståelse i den intersubjektivt konstituerte verden («*Lebenswelt*») og utarbeide normalitetens struktur. Når en opplevelse eller en atferd skal forstås og bedømmes, så må den spesifikke konteksten som den opptrer i, den enkelte atferdsinnehaverens «*Lebenswelt*», bli forstått i sin intersubjektive konstitusjon, og først da vil man kunne se og definere psykopatologi.

Den ene måten å forstå klientens fortelling på, slik som er «vanlig» å vurdere i psykiatriske sykehus, fører oss inn i en biologisk orientert psykiatrisk tenkemåte, der en krise knyttet til en isolasjon (varetekt) utløste psykotiske ideasjoner hos en selvusikker, sensibel, identitetsforvirret og ego-svak ung kvinne. Tankeinnholdet som så affiserer hennes affektivitet genererer oppfatninger av tydelig paranoid karakter, og de absurd-urealistiske forløpene som hun beskriver (Jesus flyr, Jesus som fugl som forvandler seg til en larve, Jesus som borer seg inn i kroppen, Jesus som bor i hjertet, Jesus som plystrer) vitner om en psykotisk prosess som er i opprulling, om vrangforestillinger.

Med en slik tenkning som utgangspunkt var det ikke vanskelig å argumentere for en overføring av henne til en psykiatrisk sengepost, og hun ble straks medisinerert ved ankomsten på avdelingen.

2. Vann i bensintanken

Blankenburg (op. cit., s. 136 f.) forteller om følgende, selvopplevde eksempel, som illustrerer hvordan normalitet (intersubjektivt forankret forståelsesramme) og psykopatologi (brudd i den intersubjektive forståelsesrammen, og dermed avvikende) kan forstås: En bonde fra Schwarzwald (en konservativ katolsk region i Sørtyskland) oppsøker stallet i den tro at han vil finne djevelen («den Bösen») der, han ligger til og med på lur for å «ta ham». Blankenburg sier at denne atferden ligger helt innenfor rammene av den intersubjektiv konstituerte verden eller «Lebenswelt» (tro, tenkemåte, forventinger, tradisjon, konservativ katolisisme, etc.), og er psykiatrisk sett **ikke** patologisk. Når så hans sønn ser at figuren av Maria, Guds mor, beveger seg i en grotte, og han så straks går og fyller vann i bensintanken til sin bil i troen på at vannet vil forvandle seg til bensin (det var jo et under at han fikk en åpenbaring av Maria, hvorfor ikke et mirakel til?), så blir han akuttinnlagt i en psykiatrisk klinikk som sinnslidende. Blankenburg sier at begge forestillingsinnhold neppe kan skilles fra hverandre; det er først det grundige kjennskapet til den intersubjektiv konstituerte leveverden til begge personene og til deres atferd som kan anskueliggjøre denne forskjellen mellom normal og patologisk. Den ene atferden ligger innen den vanlige «regionale» konteksten, den andre ikke, og dermed viser den avvik.

Men så, i lys av en hermeneutisk holdning, kan følgende spørsmålet i forbindelse med vår unge kvinne stilles: Hvem er hun *opprinnelig*? Hvordan kan hennes symptomkompleks egentlig forstås i lys av hennes eksistensielle grunnproblematikk, hennes spesifikke væren i verden og hennes intensjon til livsutfylling? Hvordan kan klientens opplevelser bli sett i lys av hennes forutgående selvforståelse? Psykotiske manifestasjoner må sees både i en kontekst av individets historie, eksistensielle livssituasjon og ikke minst kulturelle bakgrunn for å kunne bli godt nok erkjent, forstått og tolket (se bl. a. Blankenburg, 1971).

Erkeengelen Gabriel⁶

En iransk mann i 40 årene var i varetekt og som ble oppfattet som påfallende av de ansatte. Han var redd og ønsket å komme ut av fengselet, han snakket mye til seg selv og snakket uforståelig for de ansatte (til tross for at han kunne noe norsk og engelsk). Møtet med ham var preget av sterkt alvor, han følte seg presset og viste desperasjon. Etter hvert under samtalen kom det fram at han var en strek

6. Personen det refereres til i teksten her er anonymisert og ikke identifiserbar.

troende muslim og han var redd for at fengselsoppholdet ville svekke hans tro.

Han fortalte at han flyktet fra Iran for en del år tilbake og at erkeengelen Gabriel konkret «viste» ham veien og «fluktruten». Han fortalte at når han hadde bestemt seg for å flykte, så fikk han en åpenbaring i sitt hjem, der han så Gabriel som fortalte ham at han skulle reise til et bestemt grensested og til slutt, på bestemte ruter, til Skandinavia. Reisen forløp uten vansker, presist som Gabriel hadde fortalt ham. Han var «hellig overbevist» om at Gabriel hadde manifestert seg for ham og reddet hans liv; han sier at han ville ha blitt fengslet i Iran på grunn av sine politiske meninger og derfor måtte flykte for å redde sitt liv.

I fengslet fortalte han at han ofte snakket med engelen Gabriel – alltid i takknemlighet og igjennom bønn – og at han fryktet at ensomhet i fengselet ville skape en svekkelse av sin tro og en distanse til fellesskapet med trosfeller (på grunn av isolasjon), og at det ville svekke hans indre kontakt med Gabriel, sin livredder.

Under vurderingsprosessen ble det konkludert med at han **ikke** var psykotisk. Han var en sterk troende mann som reddet sitt liv ved hjelp av sin tro, og spesielt takket være kontakten med Gabriel. For ham var det viktig å være «evig takknemlig», som han sa. Anbefalingen var at han skulle komme ut i fellesskapet med andre innsatte og ikke minst få kontakt med en religiøs leder innen sin gren av troen. Overflytting til psykiatrisk avdeling ble ikke anbefalt.

Koranen fremhever at troen på engler er grunnleggende innen Islam og Gabriel nevnes tre ganger med navnet. I den klassiske overlevering blir Gabriel omtalt som profetens følgesvenn og budbringer. Dermed blir apofanien for den iranske mannen en entydig bekreftelse på at Gud hjelper de hjelpesøkende, og redder de som er i nød. I Surah 2:98 i Koranen står følgende: «*Si: Den som er en fiende av Gabriel - for han er visselig den, som på Allahs bud har åpenbart denne [Qur'ânen] til ditt hjerte, som en bekreftelse på det som var før den, og er rettleiding og gledelig budskap for de troende*»; i Surah 2:99: «*Så den som er en fiende av Allah og Hans engler og Hans sendebud og Gabriel og Mikael, (skal vite) at Allah visselig er en fiende av de vantro*.» Når så Gabriel åpenbarer seg for en muslim, så vet han at det er reelt, fordi han er en sterkt troende muslim. I Surah 66:5 står det: «*Hvis dere to (hustruer) vender dere til Allah (i anger, vil det være bedre for dere). Og deres hjerter er allerede tilbøyelige til det. Og hvis dere støtter hverandre i mot ham, så er Allah visselig hans Hjelper og Gabriel og de rettferdige blant de troende, og ytterligere er englene (hans) hjelpere*.» Dermed blir hans hengivenhet legitimert. Den religiøse konteksten og forankringen i den intersubjektive forståelsen av Koranen gir ham et selvfølgelig påbud om å fortsette med sine religiøse ritualer, fordi Allah sier: «*vi sender ikke ned englene uten rett*», (Surah 15:9).

Hvordan forstår vi kvinnens sjelelige nød?

Analysen av teksten (kvinnens fortelling), som ønsker klassifikasjon og tenkes endt i psykiatrisk diagnosesetting, vil forfeile å omfavne hvem *den Andre egentlig* er, hvem hun er, hvordan den unge kvinnens eksistensielle situasjon skal forstås og hva som konstituerer hennes selvforståelsesproblem: Hvem er jeg? Hvem kan jeg stole på? Hva gir meg trygghet? Hvor hører jeg hjemme? Hva kan jeg forvente av mitt liv?

Martin Buber (1957) påpeker psykoterapeutens utfordringer: Oppdagelsen av at behovet for objektivisering som tjener til en håndtering av avgrunnen som blir synlig i møtet med *den Andre*; å kun gjøre det prosessuelle i terapien håndgripelig er ikke lenger det som kreves for å forstå klienten – det forlanges at terapeuten selv skal innbefattes som del i prosessen:

The psychotherapist meets the situation, moreover, not like the priest, who is armed with sacred possessions of divine grace and holy word, but as a mere person equipped only with the tradition of his science and the theory of his school...In certain cases, a therapist is terrified by what he is doing because he begins to suspect that...something entirely other is demanded of him... What is demanded of him is that he draw the particular case out of the correct methodological objectification and himself step forth out of the role of professional superiority. (s. 94)

Det er her dette “tredje”, dette mellomrom, som verken er hvor det individuelle eller det sosiale (hinsides det subjektive og på denne siden av det objektive) befinner seg, det mellomliggende riket der Jeg og Du møtes (Buber, 1971, s. 167).⁷ Det er i dette spenningsfeltet mellom forståelse av konteksten for kvinnens fortelling (teksten) og selvinvolving som hjelper (empati) til at den hermeneutiske prosessen finner sted og hvor hennes irrasjonelle angst kan bli begripelig.

En ung adoptert kvinne med intet særlig forhold til den Lutheranske tro bortsett fra «obligatorisk» søndagsskole og «barnetroen» som hun selv sa, fikk en kveld en opplevelse som gjorde et stort inntrykk på henne.

Det som er *forstyrret* er hermeneutikkens utgangspunkt. Her begynner spørsmålet å reise seg: Handler det her initialt om en ekte og dyp religiøs opplevelse som «svar» på en ung kvinnes eksistensielle og åndelig nød som ikke er håndter-

7. «Jenseits des Subjektives, diesseits des Objektiven, auf dem schmalen Grat, darauf ich und Du sich begegnen, ist das Reich des Zwischen».

bart for henne og som glir over i en (for henne) gruffull angst-opplevelse, eller handler det om et uttrykk for en primær psykotisk erfaring med tydelig paranoid kulør? Er det en blanding av en prodromal subparanoid forestilling med en rask og suksessiv utvikling som ender i tap av det som kan kalles for naturlig selvfølgelighet, og dermed en levende manifestasjon av overgangen fra en normal mental tilstedeværelse (en betydningsfull, vektet religiøs opplevelse) til en psykotisk forestillingsverden (invadering av en figur som selv forvandler seg inn i klientens kropp, parallelt med klientens egen mentale forandring)? Uansett handlet det om et for henne dyptgripende og ekte (samt skremmende) møte med seg selv, med sin eksistens. Blankensburgs (1971) forståelse av en slik overgang fra «normal» til «psykopatologisk» har tolkning og forståelse av vitale endringer, blant annet i lys av en historisk-biografisk-kulturell kontekst, som grunnlag og må anvendes i vårt tilfelle.

Når vi skal nærme oss denne «forstyrrede» konteksten, så er det narrative språket det som må bli vårt utgangspunkt for å forsøke å få til en forståelse av hva denne opplevelsen betyr for den unge kvinnen. I den følgende fenomenologisk hermeneutiske drøfting av de ulike innholds- og erfaringsenhetene i teksten skal det foretas en strukturell analyse, slik blant annet Lindseth & Norberg (2004) beskriver. Samtidig må vår bevissthet omkring et sentralt spørsmål være skjerpet: Bli igjennom den hermeneutiske prosessen mening avdekket eller blir mening skapt, konstruert? (Bouchard, 1995).

Den unge kvinnens opplevelse kan ikke bli forstått så lenge hennes aktuelle situasjon, konteksten som hun befant seg i, hennes levde liv og tidligere forsøk på å få til sitt liv, ikke blir tatt som utgangspunkt for tolkning og til slutt en forståelse. Hennes forståelseshorisont vedrørende tid og relasjoner blir viktige momenter som vi må være bevisst på.

a) Angst og uro i isolatet

Ved tidligere fengslinger har klienten uttalt at hun følte seg fri for farer, noe som kan forstås som en opplevelse av å bli beskyttet av en slags overordnet instans, en ivaretagende myndighet, et surrogat for den faren hun ikke vokste opp sammen med, og derfor kunne hun føle seg trygg i cellen. Isolatet representerte kanskje også denne gangen for henne en symbolsk omsorgsinstitusjon som kunne «holde henne sammen», sikre hennes ego-konsistens og bestemme hennes indre grenser ved å gi henne klart definerte ytre grenser – det gav klienten indre ro og en trykkløshetsfølelse; isolatet ble som flere ganger tidligere et situasjonsknyttet, tidsavgrenset som-om-hjem. Men så begynte denne trykkløsheten å smuldre hen, isolasjonen vekket en økende ensomhet i henne, hun ble mer urolig, og en dypere angst meldte seg og

truert med å kvele henne. Man kan forstå det, som at hun fryktet en desintegreringsprosess, hennes usikre identitetsfølelse endret og «beveget» seg, og hun begynte å utvikle seg i en retning der hun ikke lenger kunne forutse hva som skulle komme; hun kunne ikke lenger stole på hvem hun var og hvordan hun skulle forholde seg til seg selv.

Når en sensitiv, sosial usikker person har en stadig følelse av insuffisiens, som veksler omgangskrets med stadig håp om å finne en sosial tilhørighet, et hjem, og når hun opplever ydmykende erfaringer knyttet til sin sosiale utilstrekkelighet, så kan psykotiske opplevelser knyttes til avsløring av svikt i de moralske medmenneskelige normene; paranoide vrangforestillinger kan ses med bakgrunn i en slik sosial-individ setting (Stanghellini, 2004, s. 30).

b) ... jeg følte meg innestengt og at jeg skulle kveles

En sosial isolasjon slik varetekten representerer førte klienten denne gangen ut på eksistensens yttergrenser: ensomhet, forlatthet, fortvilelse og angst. Hun begynte å miste taket på seg selv, sin person, og et håp om å kunne bli revitalisert («prøve igjen»). Hun ville unngå å miste seg selv og ba om hjelp for sin eksistensielle fortvilelse.

Jean-Paul Sartre (1938) har godt beskrevet denne eksistensielle fortvilelsen, det å rømme fra sin egen eksistens. I romanen «Ekkel» blir skrivingen løsningen på fortvilelsen på lik måte som spranget inn i psykosen blir løsningen for å unngå den eksistensielle avgrunnen (Atwood, 2012).

Angst er en innsnevring av ego-vitaliteten og leder inn i en økende frykt for å bli kvalt og dermed for å miste seg selv.⁸ Hennes eksistens ble til trussel for tap av kropp og selvet, og til slutt var det ingen metaforer som hun kunne «hente fram» av seg og i henne selv. «The perception of our body constantly needs a metaphor...When we cannot find these expressions in *sensus communis*, we find ourselves between the devil and the deep blue sea» (Stanghellini, 2004, s. 124). Hun ble overveldet av en følelse av suksessiv tap av forankring, og mistet fotfeste.

c) ... så kom plutselig Jesus flyvende i form av en fugl

En hjemløshet og angst for å «gå tapt» – en gjennomgripende og angstskapende erfaring som berører hele hennes eksistens og selvforståelse – mobiliserer ubevisst symboler som kan gjenskape en følelse av forankring i verden.

Religion har for mennesket en betydelig funksjon for å skape kosmos ut av

8. Angst kommer etymologisk fra det latinske ordet *angustia*, som betyr innsnevring, tranghet, vansker, trang passasje eller trang plass. Ordet, som fenomenet, er knyttet til åndedretten, til brystet som blir trangt og forhindrer tilgang på luft.

kaos, for å gjøre det uforståelige og skremmende meningsfylt og eksistensielt tilgjengelig ved hjelp av symboler og metaforiske narrativer. Symboler skapes ut av våre erfaringer, tradisjoner, tidligere generasjoners familietraumer, og de lener an på både det kjente og det «ikke synlige» i oss, lagret i vår bevisste og ubevisste historie. I pressede livssituasjoner kan symboler «dukke opp» som både reddende, og etter hvert forklarende, og de kan åpne veien for nyorientering. Å gi seg hen til denne forestillingen kan bli en eksistensiell nødvendighet for klienten – hennes dype angst materialiserer håpet og forankring i form av en figur som har dyp symbolsk betydning for henne og den kulturen hun ble født inn i, og som skulle gi lindring og en løsning.

Fuglen har i utallige sammenhenger i mange kulturer vært et symbol for det gudommelige, hellig til gudene, men den har også representert ånden og sjelen, og representerer et urgammelt symbol for den menneskelige sjelen (Cooper, 1978). I den kristne tradisjonen blir fuglen i seg selv sett på som et symbol på Kristi seier over de onde maktene (avgrunnen). Jesus er et bilde for redning, fornyelse, liv. Ifølge Matteus 3:16 kom Den hellige ånd i form av en due ned over Jesus da han ble døpt. I Koranen (Surah 3:49) kan man lese om han som kunne skape og gi liv: «Han (Jesus) vil si: Fra leire vil jeg lage en fugl. Jeg skal puste inn i den, ved Guds vilje, skal den bli en levende fugl. Og jeg helbreder den som er født blind, og den spedalske, og jeg gjenoppliver de døde ved Allahs befaling.»

På symbolsk vis klarer klienten i første omgang å få transformert denne skremmende uhåndterlige angsten til en for henne objektiv virkelighet som fører henne vekk fra eksistensens avgrunn og død (all angst er i siste instans angst for døden, Heidegger: 1967, §40); fuglen blir med psykologiens synsmåte en symbolsk, psykisk redningsaksjon.

d) ... Han fløy inn i mitt venstre øre og borte seg som en larve ned igjennom kroppen min

Jesu forvandling til en larve som skjer inn i klientens øre og kropp kan kanskje forstås som en slags forfeilet, omvendt metamorfose. Blant de mange betydninger sommerfuglen har hatt gjennom menneskets troshistorie, overtro og forestillingsverden (se hertil Hoffmann-Krayer & Bächtold-Stäubli, 1935b, spalte 1237 ff.), så er den også et gammelt kristent symbol for håp: Slik larven forpupper seg og blir til en vakker sommerfugl⁹, så skal vi mennesker også «forpupes» og gjenoppstå med Jesus Kristus til et nytt liv. Men i stedet for å bli forvandlet til en

9. Cooper (1978): «...the place of birth of a soul as a butterfly; the soul surrounded and protected» (s. 39); «Butterfly[s] symbolism as immortality and regeneration» (s. 56).

sommerfugl forblir larven uendret. Intensjonaliteten, teleologien som er inherent i larven, blir stoppet, og i stedet blir den et vesen som plystrer fra klientens hjerte. Hennes hjerte blir til selve sentrumet av hennes liv, hennes følelser og framtidig meningshorisont, men det blir ikke «nytt liv».

e) ...og helt ned inn i mitt hjerte. Der tok han bolig og plystrer til meg

I Paulus' brev til Efeserne 3:17 står det: «Må Kristus ved troen bo i deres hjerter og dere stå rotfestet og grunnfestet i en abrupt kjærlighet». Men i stedet for å ha Jesus i sitt hjerte slik det kan lyde fra en kristen tale, så blir den abrupt stoppede forvandling til noe uhyggelig i klientens indre, i hennes kropp, og skaper sterk angst. Et «kristent hjerte» ble til en arkaisk bolig for et skremmende non-humant vesen. I gammel overtro er det djevelen¹⁰, demoner og ånder som plystrer (Hoffmann-Krayer & Bächtold-Stäubli, 1935a, spalte 1590 f.), aldri Jesus. I stedet for å høre Jesu budskap, hører hun den uhyggelige plystringen som blir budskapet om en dyp angst for tap av selvet, av håpløshet og hjemløshet, i stedet for redning, hvile og forankring. Sigmund Freud (1919) elaborerte på utmerket vis det som vår klient opplever, det uhyggelige i sitt indre; i bunnen av det uhyggelige ligger det merkelig kjente som konfronterer, i vårt tilfelle, klienten med sine fortrenge, ubevisste lengsler og behov, nemlig, å finne hjem, bli reddet, bli ivaretatt, oppleve «hjertevarme». Symbolikken som framkom i et forsøk på å redde hennes selv, forfeilet sin intensjon.

Klienten lever i den forestilling at det er Gud som skal rense våre hjerter fra alle onde ting (Ap. gj. 15:9). Men hun opplever at Jesus er fraværende. Dette fraværet er hermeneutisk sett svært betydningsfullt, for her skjer et gjennombrudd av ubevisste prosesser (primærprosesser) og forstyrrer rasjonaliteten. I denne forstyrrelsen av rasjonalitet trer nemlig negasjonen av Jesu omsorgsfulle kjærlighet inn på scenen. Det uhyggelige, grufulle, kulminerer i denne unge kvinnen til slutt i en psykose, og på mange måter blir hennes eksistensprosjekt (å finne et hjem, tilhørighet, seg selv og indre ro) forfeilet og forstyrrer.

En terapeutisk samtale er å begi seg inn i en sjelereise

Når en terapeutisk dialog er konstituert på sannhet, på en jeg-du-relasjon, og har

10. I gamle tyske ordtak heter det at djevelen plystrer søt hvis man setter han på hengselen (til dør eller vindu) – «Der Teufel pfeift süß, soll man ihm auf den Kloben sitzen», og djevelen plystrer søt før man setter seg opp – «Der Teufel pfeift süß, eh man aufsitzt» (Simrock, 1846, s. 481, 10162 og 10163). Det hellige finner ingen plass når djevelens plystring er hørt.

et mål – være det innsikt, selverfaring, identitetskonsolidering eller endring – så vil de involverte parter før eller siden kunne erfare indre/emosjonell berørrhet, bevegelse og ny innsikt igjennom møtet med sine egne sjeler. Ved å få det privilegiet som terapeut til å kunne la seg føre inn i en annens sjelsliv og samtidig være åpen for det terapeuten så møter i seg selv, blir den hermeneutiske tilnærmingen med lytting, forståelse og tolkning til en dobbel prosess: Utvidelsen av begges selvforståelse og begges fundering i den felles medmenneskelige verden.

En lang litterær tradisjon tematiserer menneskets møte med sitt indre, sin angst, sine demoner, eksistensens avgrunn, og peker derved på oppfordringen av å bli kjent med seg selv og våge å få en dypere forståelse hva det betyr å være menneske og å være endelig.¹¹ Det handler om en kollektiv erfaring av tilhørighet, å være hjemme i et medmenneskelig fellesskap ved dannelse og aktiv bruk av symboler, bilder, metaforer og lignelser. På den ene siden viser den hermeneutiske analysen at konteksten og kvinnens kulturell-religiøs bakgrunn og historie («*Lebenswelt*») ikke gir åpning til å se hennes opplevelse som annet enn en psykose. På den andre siden blir menneskets Selv, den indre selvopprettholdelsesagent (når egoets forsvarsmekanismer svikter), den ambivalente instans (både godt og ondt, både Jesus og Djevel) en arketypisk struktur som beskytter henne fra å møte virkeligheten i sitt traumatiserte liv: Ensomhet, forlatthet, avvisning av sin familie, framtidsløshet.

Den jungianske psykoterapeuten Donald Kalsched (1996) gir en forklaring av psykosen, den arketypiske beskyttelsen hos en traumatisert person som en ikke håndterbar virkelighet. Han skriver at de traumatiske hendelser som vi ikke klarer å forholde oss til eller integrere (som er dissosiert), viser seg som om de var gudommelige («divine»): «Whatever we cannot inhabit psychologically, we propitiate with religious responses» (op. cit., s. 77, sitert etter Morgenson).

Den hermeneutiske tilnærmingen til klientens indre danner utgangspunkt for en refleksjon over hva som manifesterer seg, hva som skal forstås, og hvilken tolkning som kan forankre begge deltakere inn i en kontekst av dialog, møte, fellesskap og væren i verden. På den måten blir i første omgang selve «saken», det som «melder seg», sentralt, og ikke klientens psykologi («...the hermeneutical task is to discern the 'thing' of the text (Gadamer) and not the psychology of the

11. Blant de mest kjente litterære eksempler på slike møter med sitt indre, på sjelereiser (C. G. Jung (1925) innførte begrepet «*Nachtmeerfahrt der Seele*», sjelens nattlige sjøreise, som han adapterte fra etnologen Leo Frobenius), kan blant annet nevnes: Gilgamesh-eposet (Heidel, 1946), Melvilles *Moby Dick* (1851), Conrads *Heart of darkness* (1899), Dantes *La divina comedia* (2008), Haggards *She* (1887), Benoits *L'Atlantide* (1919), Williams' *The night of the Iguana* (1961). Se også Brunner, 1963.

author»; Ricoeur, 1975, s. 93). En slik fortolkning tjener til å kunne forstå vårt livsprosjekt, væren i verden. Så blir spørsmålet ikke lenger å undersøke eventuelle skjulte intensjoner i det som meddeles, men snarere om det som er erfart og som ønskes meddelt til en lytter kan fortolkes og forstås på en slik måte at det ved hjelp av en terapeutisk prosess kan danne grunnlag for å integrere en dypere forståelse av hvem vi er som mennesker. På den måten sees «teksten», det terapeutiske materialet, som illustrerende for væren i verden: «The question is no longer to define hermeneutics as an inquiry into the psychological intentions which are hidden in the text, but as the explication of the being-in-the-world shown by the text» (Ricoeur, 1975, s. 93).

Psykose eller hierofani?

Etter at den unge kvinnen var kommet ut av isolasjonen og en tid senere hadde «blitt ført» tilbake til den premorbide tilstanden og fungeringen, så kan spørsmålet i etterkant reises om hennes opplevelser, erfaringer og reaksjoner kan forstås i lys av en psykiatrisk-psykopatologisk ideologi, eller en mystisk-religiøs erfaringsfortolkning.

Klienten viste ingen tegn på klassiske prodromale symptomer for en mulig begynnende schizofren lidelse, og heller ingen typiske atferdsmessige, observerbare kjennetegn til det; unnvikelse og isolasjon, samt passivitet var heller reaksjoner på en utenom-det-vanlige, «pålagt tilstand» i varetekten, og ikke et mønster som kunne signalisere en kommende schizofren manifestasjon (Møller & Husby, 2000). Det vi kunne tolke som psykotiske opplevelser kan likeså forekomme hos mennesker som ikke har en schizofren, depressiv-melankolsk eller bipolar lidelse.

Til tross for sterke reaksjoner av angst, gru og panikk, samt tydelige og markante opplevelser som ikke er forenlig med en *common sense* eller naturlig selvfølgelig forståelse av hverdagerfaringer (Blankenburg, 1971), med «basis» i et skjørt selv, så var det heller ikke kategorier som kunne forbindes med selv-patologi eller forstyrrelse av selvet («*self-disorders*») slik EASE-skalaen forstår det (Parnas, Møller, Kircher, et al., 2005). Det handlet om, slik det skulle vise seg i etterkant når hun kom inn i en annen kontekst, at det kliniske bildet var knyttet til fengselscellen fylt med forbigående symptomer i et psykisk «sammenbrudd». Hennes møte med sin eksistensielle ensomhet ble for overveldende for henne. Dermed vil vi kunne si med Heidegger at klintens angst var knyttet til hennes

væren i verden med alt som kan, burde og ikke vil kunne realiseres.¹²

Åpenbaring av det hellige (hierofani) er fenomenologisk sett alltid forbundet med en dobbel opplevelse der dets vesen blir forstått både som et angstinngytende fenomen («*mysterium tremendum*») og en fascinerende opplevelse («*mysterium fascinans*»), noe som igjen gir styrken av, og visshet om, sannheten i opplevelsen (Otto, 1917). Det forelå ingen «*mystical climax*» hos klienten, ingen følelse av «*enlightenment*» eller «*clarity*», og dermed uteble det som er så karakteristisk for mystisk-religiøse opplevelser: Erfaringen av å ha blitt endret i positiv forstand, beriket, med åpenhet og med nye framtidsrettede perspektiver for livet (Parnas & Henriksen, 2016). Den «*unio mystica*» eller opphevelse av subjekt og objekt forelå ikke, hun følte seg angrepet, invadert, hun beholdt en invalidiserende angst som kulminerte i terror og negativ overveldelse. På mange måter hadde hun en genuin kontakt med sider av seg selv (dog et selv knyttet til eksistensens grensegang mot en avgrunn), men fortvilelse, maktesløshet, fremmedgjorthet og eksistensiell ensomhet ble for mye for henne. Helt i motsetning til henne, opplevde den andre pasienten en ekte religiøs åpenbaring og han klarte å handle etter hellige anvisninger og komme seg i sikkerhet.

«Alle meningsfulle fenomener er hermeneutikkens domene»

Denne overskriften ligger til grunn for Gadamer's påstand om at hermeneutikken har en universell gyldighet (Jordheim, 2003, s. 105). Kjernen i hans påstand om hermeneutikkens universalitet er denne: «Hvis alt er språk, kan alt likeledes forstås og fortolkes og får dermed en hermeneutisk dimensjon» (Jordheim, 2003, s. 107).

I følge Gadamer har alt som er språk en forståelseshorisont. Det betyr at hvis vi vil forstå hva *det Andre / den Andre* vil si oss, hva som er det vesentlige, så må vi gå inn i den horisonten som det meddelte åpner for med en holdning der både det på forhånd kjente og det fremmede må sees som en utfordring. Fortolkningen blir da «handlingen» som viser oss at vi er inn i denne horisonten.

Når vi møter andre og snakker med dem, uten en intensjon om å bevirke endring eller å være terapeut, foregår det allerede fortolkning kontinuerlig. Det er først når vi virkelig innlater oss i samtaler mellom mennesker at vi kan se at hermeneutikken har noe å tilføre samtalen, dialogen, i psykoterapi og i sjelesorg; det er denne holdningen og denne handlingen som kjennetegner en dialogisk hermeneutikk.

Forståelsen selv viser seg å være en *hendelse*, ifølge Gadamer (Gadamer,

12. «Das Wovor der Angst ist das In-der-Welt-sein als solches» (Heidegger, 1967, §40, s. 186)

2003a, s. 48). Det er noe som skjer med oss i møte med *det Andre / den Andre*. Samtalen er ikke en oppgave vi skal utføre, heller ikke en teknikk som vi skal beherske. Samtalen er heller ikke, ifølge Gadamer, (2010, s. 423) tenkt som et verktøy for å løse problemer:

Vi sier riktignok at vi fører en samtale, men jo mer egentlig en samtale er, desto mindre lar den seg føre av den ene eller den andre samtalepartnerens vilje. Den egentlige samtalen er derfor aldri en samtale vi ønsker å føre. Generelt sett er det riktigere å si at vi havner i en samtale, eller kanskje bedre, at vi vikler oss inn i en samtale.»

Samtalen er med andre ord en samtale vi vikler oss inn i. Fortolkning er en *bestandig oppgave*, siden det hele tiden oppstår villfarelser og misforståelser, fordi vi hele tiden forstår i kraft av forutforståelsen. Man slipper ikke ut av den hermeneutiske sirkel. «Forståelse er i virkeligheten ingen bedre forståelse ... Det er tilstrekkelig å si, at man forstår annerledes, hvis man overhodet forstår» (Gadamer, 2010, s.423).

Gadamers dialogiske hermeneutikk utgjør etter vår mening det ideelle utgangspunkt for å etablere en hermeneutikk for dialogisk psykoterapi, og som utgangspunkt for nettopp å identifisere den form for fortolkning som finner sted i dette arbeidet.¹³ Han var blant annet opptatt av helsebegrepet og forholdet mellom fagfolk og ikke-fagfolk i samtalesituasjoner. Han har skrevet et kort essay som heter: *Hermeneutikk og psykiatri*, der han viser til at hermeneutikk (forståelseskunst) spiller en stor rolle (Gadamer, 2003b).

Dialogisk psykoterapi er et felt som befinner seg mellom kunst og vitenskap, som betjener seg av terapeutens intuisjon for å føre *den Andres* fortellinger, diskurser og symboler over til en gestalt av forståelse, erkjennelse og endring. Terapeutens person, eksistens og historisk horisont er en likeså stor del av fortolkningen som klientenes diskurs og den verden som hun eller han tar med seg inn i terapirommet; det er i den fenomenologiske hermeneutiske tilnærmingen til den andres meddelte verden, konteksten, at erkjennelses- og endringsprosessen finner sin tyngde.

13. Med anknypning til Gadamer påpeker Stern (2002, s. 229) at all forståelse er dialogisk, noe som impliserer at: «the nature of the analytic field, conscious and unconscious, interpersonal and intrapsychic, determines what each of its participants can reflect on and what must remain unarticulated. Understanding is thus a relational event, and words gain their meaning from the relational contexts in which they are used.»

Avslutning

Å forstå noe som er blitt *forstyrret* krever særskilt oppmerksomhet. «Forståelsen bliver først til en særskilt oppgave, når dette naturlige liv i enighet om dette mente, dvs. hvor man sigter til den samme sag, bliver forstyrret» (Gadamer, 2004, s. 173).

I dialogisk psykoterapi, står vi overfor en *forstyrret* virkelighet da det hverdagslige blander seg inn i eksistensielle kriser eller kjennetegnes av livets sårbarhet.

Vi fortolker alltid det vi ikke forstår ut fra det vi kjenner. Vi mener en hermeneutikk for dialogisk psykoterapi med røtter i nyere filosofisk hermeneutikk er god jord for klok innøvelse og utøvelse av dialogisk psykoterapi.

Litteratur

- Atwood, G. E. (2012). *The abyss of madness*. New York: Routledge.
- Benedetti, G. (1975). *Ausgewählte Aufsätze zur Schizophrenielehre*. Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht.
- Benedetti, G. (1983). *Todeslandschaften der Seele*. Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht.
- Benoit, P. (1919). *L'Atlantide*. Paris: Albin Michel.
- Blankenburg, W. (1971). *Der Verlust der natürlichen Selbstverständlichkeit. Ein Beitrag zur Psychopathologie symptomarmer Schizophrenien*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- Bouchard, M.-A. (1995). The specificity of hermeneutics in psychoanalysis: Leaps on the path from construction to recollection. *International Journal of Psycho-Analysis*, 76, 533-546.
- Brunner, C. (1963). *Die Anima als Schicksalsproblem des Mannes*. Zürich: Rascher Verlag.
- Buber, M. (1957). *Healing through meeting*. I: "Pointing the way. Collected essays", s. 93-97. Oversatt og utgitt av M. Friedmann. New York: Harper & Brothers.
- Buber, M. (1971). *Das Problem des Menschen*. Heidelberg: Verlag Lambert Schneider.
- Bürgy, M. (2009). Zur Geschichte und Phänomenologie des Psychose-Begriffs. Eine Heidelberger Perspektive (1913–2008). *Nervenarzt*, 80, s. 584–592.
- Conrad, J. (1899). *Heart of Darkness*. I: Blackwood's Magazine. London: William Blackwood and sons.
- Cooper, J. C. (1978). *An illustrated encyclopaedia of traditional symbols*. London: Thames and Hudson Ltd.
- Dante A. (2008). *The divine comedy*. Oxford: Oxford University Press.
- Frankl, V.E. (1974). *Der unbewusste Gott. Psychotherapie und Religion*. München: Kösel-Verlag GmbH & Co.
- Freud, S. (1919). Das Unheimliche. *Imago. Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Geisteswissenschaften*, V, 297-324.
- Gadamer, H. G. (2003a). *Forståelsens filosofi*. Oslo: Cappelen.
- Gadamer, H. G. (2003b). *Den gåtfulla hälsan*. Stockholm: Dualis Förlag
- Gadamer, H. G. (2004). *Sandhed og metode*. Århus: Systime Academic.
- Gadamer, H. G. (2010). *Sannhet og metode*. Oslo: Pax forlag.
- Haggard, H. R. (1887). *She, a history of adventure*. London: Longmans, Green, and Co.
- Heidegger, M. (1967). *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heidel, A. (1946). *The Gilgamesh epic and Old Testament parallels*. Chicago: The University of Chicago

- Press.
- Hoffmann-Krayer, E. & Bächtold-Stäubli, H., ed. (1935a): *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Bd. 6. Berlin und Leipzig: W. de Gruyter & Co.
- Hoffmann-Krayer, E. & Bächtold-Stäubli, H., ed. (1935b): *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Bd. 7. Berlin und Leipzig: W. de Gruyter & Co.
- Jordheim, H. (2003). «Gadammers århundre – et omriss». *Etterord i Forståelsens filosofi*. Oslo: Cappelen.
- Jung, C. G. (1925). *Wandlungen und Symbole der Libido. Beiträge zur Entwicklungsgeschichte des Denkens*. Leipzig: Franz Deuticke.
- Kalsched, D. (1996). *The inner world of trauma. Archetypal defense of the personal spirit*. London: Routledge.
- Koren, B. P. & VandenBos, G. R. (1996). *Psychotherapy of schizophrenia. The treatment of choice*. Lanham: Jason Aronson Inc.
- Lansel, M. (2009). Gemeinsame Aspekte von Psychotherapie und Seelensorge. *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, 160, 34-37.
- Melville, H. (1851). *Moby-Dick or The Whale*. New York: Harper & Brothers, Publishers.
- Møller, P. & Husby, R. (2000). The initial prodrome in schizophrenia: Searching for naturalistic core dimensions of experience and behavior. *Schizophrenia Bulletin*, 26, 271-232.
- Otto, R. (1917). *Das Heilige: Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum rationalen*. Breslau: Terwendt & Granier.
- Parnas, J., Møller, P., Kircher, T., Thalbitzer, J., Jansson, L., Handest, P. & Zahevi, D. (2005). EASE: Examination of anomalous self-experience. *Psychopathology*, 38, 236-258.
- Parnas, J. & Henriksen, M. G. (2016). Mysticism and schizophrenia: A phenomenological exploration of the structure of consciousness in the schizophrenia spectrum disorders. *Consciousness and Cognition*, 43, 75-88.
- Ricoeur, P. (1975). Phenomenology and Hermeneutics. *Nous*, 9, 85-102.
- Sarte, J.-P. (1934). *La Nausée*. Paris: Éditions Gallimard.
- Scharfetter, Ch. (1976). *Allgemeine Psychopathologie. Eine Einführung*. Stuttgart; Georg Thieme Verlag.
- Scharfetter, Ch. (1981). Ego-psychopathology: the concept and its empirical evaluation. *Psychological Medicine*, 11, 273-280.
- Simrock, K. (1846). *Die deutschen Volksbücher, gesammelt und in ihrer ursprünglichen Echtheit wiederhergestellt*; Bd. 5. Frankfurt am Main: Druck und Verlag von Heinrich Ludwig Brönnner.
- Stanghellini, G. (2004). *Disembodied spirits and deanimated bodies. The psychopathology of common sense*. Oxford: University Press.
- Stern, D. B. (1987). Unformulated experience and transference. *Contemporary Psychoanalysis*, 23, 484-498.
- Stern, D. B. (2002). Words and wordlessness in the psychoanalytic situation. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 50, 221-247
- Williams, T. (1961). *The night of the Iguana*. 2000: Plays 1957-1980. Mel Gussow and Kenneth Holditch (eds.). New York: Library of America.

Abstract

Psychotherapy and Spiritual caregiving – Cousins in hermeneutic practice

Hermeneutic awareness is essential. Similarly, the therapeutic conversation oscillates between the therapist's awareness of the intentionality of verbal interventions and the patient's increased self-awareness. How do we understand? What

happens when we understand? If psychotherapy is practiced and exercised in relation to current philosophical hermeneutics, can it secure wise reflections, increase understanding, and even more clearly visualize its specificity?

Keywords:

Hermeneutics, Dialogic psychotherapy, The Other, Natural obviousness, Relational psychotherapy, Existential crisis, Martin Buber, Hans-Georg Gadamer.

"Kort og godt om psykoterapi"

Francisco Alberdi

ved **Esben Hougaard og
Ole Karkov Østergård¹**

Bøger om psykoterapi kan være meget forskellige i form og indhold afhængig af den læsekreds, de er rettet til. Denne bog er tænkt som en del af en serie korte bøger Dansk Psykolog Forlag har udgivet de seneste år: Kort og godt om angst (2017), Kort og godt om depression (2014), Kort og godt om stress (2017) osv. Hele serien er tydeligvis rettet til den veluddannede læser med særlig interesse i de valgte emner men uden specifik psykologisk eller psykiatrisk viden. Fælles for bøgerne i serien er derfor en kort og klar fremstilling af de dominerende teorier indenfor de valgte emner.

I overensstemmelse med seriens intentioner giver bogen "Kort og godt om psykoterapi" en meget klar og koncis fremstilling af de væsentligste emner indenfor psykoterapien som klinisk praksis. Bogen er tydeligvis tænkt som en "brugervejledning" til dem, som tænker på at søge psykoterapi og har brug for at vide mere om metoderne, om hvad det vil kræve af dem at gå i psykoterapi, og hvad de kan forvente af behandlingen. Som vi vil se, er bogen meget mere end det, men dette fokus på den bedre fungerende bruger giver indholdet en skævvridning i retning af en delvis udelukkelse af psykoterapiens plads for de mere alvorlige og mere komplekse psykiske lidelser.

Bogen består af følgende 6 kapitler:

- *Hvad er psykoterapi*
- *Forskellige terapiformer*
- *Fællesfaktorer i psykoterapi*
- *Psykoterapi ved specifikke lidelser*

1. Dansk psykologisk forlag.

- *Forskning*
- *Om at søge psykoterapi*

Af pladshensyn vil jeg kun omtale de fire centrale kapitler.

I kapitel 2 om de forskellige terapiformer bliver den psykodynamiske og de kognitive adfærdsterapier gennemgået relativt indgående, mens de øvrige terapiformer eller retninger, oplevelsesorienteret, systemisk, eklektisk og integrativ psykoterapi bliver kort omtalt. Alle terapier bliver beskrevet og omtalt meget loyalt i forhold til deres egne forståelsesgrundlag, uden polemisering eller tendens til devaluering af nogen slags. Hovedforfatterens store viden og interesse i den kognitive retning gør at beskrivelsen får større plads med fremstillingen af de såkaldte ”Tredje bølge” terapier. Det kunne i den forbindelse også have været relevant for brugerne at få lidt større viden om de moderne psykodynamiske retninger som Dynamisk Interpersonel Psykoterapi for depression (DIT) eller Intensiv Dynamisk Korttidsterapi (ISTPD).

Eventuelle læsere af Matrix med viden og erfaring indenfor gruppeterapi vil nok blive skuffede over den meget sparsomme omtale af gruppeterapi i bogen, der kun har fået en side. Denne mangel er mere markant, når man tænker på, at en meget stor del af den psykoterapi som tilbydes patienterne indenfor den offentlige sektor, foregår i grupper. En mulig forklaring på dette kan være bogens føromtalte fokusering på de klienter-patienter, som selv søger behandling i den private sektor.

Kapitel 3 omhandler emnet Fællesfaktorer i psykoterapi. Kapitellet er centralt, ikke kun centralt placeret i bogen, men først og fremmest fordi det fokuserer på psykoterapiens kerneområder, og gør det så godt, at det suger til sig og integrerer indholdet af de øvrige kapitler. Man bliver ført med sikker hånd igennem Rosenzweigs Dodokendelsen, Franks klassiske teori fra Overtalelse og Helbredelse, foreliggende undersøgelser om klientoplevelser i psykoterapi og hele spørgsmålet om alliancens betydning i psykoterapien. Den terapeutiske alliance bliver trods den begrænsede plads grundig gennemgået. Dens historiske udvikling, definition og empiriske grundlag gennemgås, og man bliver informeret om betydning af alliancebrud -og reparation, virkning af det emotionelle bånd og af forventninger til psykoterapien. Anmelderens eneste savn er en direkte omtale af Safrans Reparationsfokuseret terapi og af Bruce Wampolds betydning for den tiltagende opmærksomhed om psykoterapiens fælles faktorer.

De fælles faktorerers betydning for en tiltagende integration af de forskellige typer psykoterapi bliver i øvrigt illustreret – måske uden at forfatterne er bevidst om det – i det smukke eksempel de giver om brud-reparationsepisode i en grup-

peterapisession. Alliancen mellem en patient og terapeuterne i en kognitiv-
adfærdsterapeutisk gruppe bliver skadet, da hun opfatter terapeutens i øvrigt
omsorgsfuld intervention som bagatelliserende af hendes problemer. Patienten
udebliver fra næste terapitime. Den følgende time var patienten vred på terapeu-
ten over ikke at have fået tilsendt hjemmeopgaverne. Terapeuten undskyldte, pa-
tienten oplevede undskyldningen som en imødekommelse fra terapeutens side,
og hun fortalte om problemerne fra den forrige session og om sine fantasier om
at blive smidt ud af gruppen. Terapeutens bemærkning havde mindet hende om
en tidligere lærer, der havde sagt til hende ”Du kan jo godt, du skal bare tro på
dig selv! ”. Senere i sessionen fortalte hun om en episode, hvor hun havde følt sig
nedgjort af sin kæreste, og vendte kritikken indad i stedet for at konfrontere han
med det. ”Denne episode blev analyseret med fokus på paralleller til brudepiso-
den i terapien”. Min fantasi går ud på, at trods forskellige ”terapeutiske dialekter”
vil de fleste psykodynamiske terapeuter føle sig helt på hjemmebane i en sådan
kontekst.

Kapitel 4 omhandler psykoterapi ved specifikke lidelser. Efter en kort intro-
duktion om udviklingen af psykoterapien fra bredere eller transdiagnostiske be-
handlingsmetoder til manualiserede behandlinger af specifikke lidelser i over-
ensstemmelse med DSM og ICD, omhandler kapitlet behandling af depression
og angst. Afsnittet om depression er kort og meget overordnet, med ultrakorte
beskrivelser af forskellige terapiers fokus ”anført efter omfanget af dokumenta-
tion”. Ved læsning af afsnittet vil de fleste brugere og eventuelle klienter nok føle
sig opfordret til at søge kognitiv adfærdsterapi. Denne understregning af den
kognitive terapi særlig status bliver forstærket i afsnittet om behandling af
angst. Efter korte definitioner af de forskellige angstdiagnoser følger udeluk-
kende en beskrivelse af en række kognitive adfærdsterapeutiske behandlinger og
teknikker for de forskellige angsttyper. (Lars –Göran Öst enkeltsessions eks-
poneringsterapi, David M. Clark behandling af socialfobi osv). Fokusering på kog-
nitive behandlinger hænger nok sammen med hovedforfatterens meget stor vi-
den og erfaring med netop den type behandling til angstpatienter. Det bliver til
slut nævnt, at der findes behandlinger indenfor andre terapiformer, herunder
psykodynamiske. Men den flere gange nævnte opfattelse af kognitiv adfærdste-
rapi som den ”klart bedst undersøgt og fra officielt hold anbefalet behandlings-
form” til angst og depression lader ikke meget plads til brugere, som vil vide no-
get om alternative muligheder.

Psykoterapi af personlighedsforstyrrelser og psykoterapi af svære psykiske
lidelser bliver meget kort omtalt. Dette er en alvorlig mangel da en meget store
del af de klienter – eller i denne sammenhæng patienter- som behandles indenfor

det offentlige behandles netop for alvorlige personlighedsforstyrrelser eller komplekse psykiske lidelser med megen komorbiditet. Der findes allerede en bog i serien om personlighedsforstyrrelser ("Kort og godt om personlighedsforstyrrelser", 2018) men denne bog beskæftiger sig næsten udelukkende med psykopatologi og ikke med psykoterapi af personlighedsforstyrrelser. Hvad angår psykoterapi af psykoserne må man konstatere, at den nærværende bog ikke giver nogen hjælp til eventuelle læsere. Det kunne måske være en god anledning til, at forlaget fyldte denne bog op med en efterfølgende bog i serien, "Kort og godt om psykoterapi ved svære psykiske lidelser"?

Til slut kan der nævnes at forfatterens store viden om psykoterapiforskning tydeligt træder frem i kapitel 5 om forskning. Evidensbaseret behandling, effektforskning, effektstørrelse og varighed og kritik af evidensparadigmet og af den medicinske model i psykoterapiforskningen bliver omtalt og beskrevet koncis og sobert.

Sagt kort og godt i bogens ånd, køb bogen, læs den langsomt og tænk videre på dine egne behandlinger.

Relasjonsboka – Relationsbogen¹

Schacht-Magnussen, C, Haugen,
G.B., Ek, A. og Haugsgjerd, S.

Bogen har undertitlen ”Dynamisk relasjonsarbeid – medmenneskelig, sammenhengende og effektiv behandling for mennesker med psykiske lidelser”.

I 2006 udgav den danske psykiater og psykoanalytiker Lars Thorgaard sammen med sin norske kollega Eivind Haga bogen ”Relationsbehandling i psykiatrien”, bd. 1. Den efterfulgtes af yderligere 4 bind med Lars Thorgaard som eneforfatter. Disse bøger udsprang af hans omfattende virksomhed som psykoterapeut og supervisor og rettede sig især mod miljøterapeuter i psykiatrien. De har været meget benyttet, men der er nu behov for en redigering. Der er sket meget i psykiatrien siden 2006, både i snæver forstand – inden for hospitalsvæsenet – og i bredere forstand, i form af samfundets måde at forholde sig til psykisk sygdom på.

I stedet for at gå i gang med at redigere de oprindelige bøger, hvad der ville have været et meget omfattende arbejde, har redaktørerne valgt at skrive en helt ny bog. Denne beslutning hænger formentlig også sammen med et ønske om at udgive en bog med et bredere sigte end Thorgaard & Hagas. Den nye bog består af tre dele med titlerne ”Behov for paradigmeskifte”, ”Relationsarbeid i praksis – relasjon som terapi” og ”Organisasjon, utdanning og ledelse” med i alt 19 kapitler.

Som det fremgår af overskrifterne på bogens tre dele, henvender forfatterne sig nu ikke kun til miljøterapeuter, men også til administration og ledelse i psykiatrien og i sidste ende vel til samfundet og politikerne. Bogen tager fat på nogle af de helt overordnede spørgsmål og problemer i psykiatrien i dag. Samtidig er det dog fortsat også hensigten med bogen at understrege vigtigheden af, at rela-

1. 2022, Hertervig forlag.

tionsarbejdet sikres en central plads i behandlingen og i behandlingsapparatet.

Bogens hovedredaktør, den danske psykolog Christina Schacht-Magnussen, arbejdede sammen med Lars Thorgaard og videreførte efter hans alt for tidlige død i 2010 hans arbejde i psykiatrien i Herning. Hun har også videreført og yderligere udbygget det skandinaviske samarbejde, som allerede var påbegyndt med Thorgaard & Hagas bog. Der er nu inddraget en langt større kreds af forfattere og faggrupper, ikke mindst norske, hvad der også afspejler sig i sproget.

Inden jeg går nærmere ind på de enkelte afsnit i bogen, vil jeg gerne slå fast, at her er tale om en bog af meget høj kvalitet. Den er velskrevet og forfattet af meget erfarne fagfolk, ofte specialister inden for deres felt, som gennem et langt liv har beskæftiget sig med de emner, de skriver om. De leverer ikke alene en skarp og præcis analyse af de store problemer, som præger psykiatrien i dag, men tilbyder også modeller for og beskrivelser af, hvad der kan gøres for at opbygge en ny og langt bedre psykiatri. Det er tydeligt, at det ikke er viden, vi mangler, hverken teoretisk eller mht. praktisk implementering af den. I nogle af kapitlerne ligger hovedvægten på teori, i andre på praksis, men de hviler alle på et solidt fundament af videnskabeligt baseret teori og praksis. Bogen bør læses af alle de administratorer og politikere, som forhåbentlig gør alvor af at skabe ændringer i psykiatrien.

Blandt de overvejende teoretiske kapitler er indledningskapitlet om moderne psykoseforståelse af Jan Olav Johannessen og Inge Joa centralt og udgør på mange måder grundlaget for resten af bogen. Det beskrives klart, hvordan forståelsen af psykisk sygdom som overvejende genetisk determineret er forældet og fejlagtig. Man har underkendt betydningen af den enkeltes udviklingshistorie (ikke mindst den helt tidlige), ligesom af traumer og belastende vilkår. Den nuværende kategoriske psykoseforståelse bør erstattes af en dimensional, idet der ikke er tale om de afgrænsede diagnostiske enheder, man i dag inddeler efter, men om dimensioner, der i høj grad er overlappende. I dag bevæger man sig væk fra at se psykoser som hjernelidelser til i højere grad at forstå dem som udtryk for stressforstyrrelser. Der bør i langt højere grad lægges vægt på betydningen af samfundsmæssige og sociale faktorer for udviklingen af psykisk lidelse.

Psykiatrien i dag hviler næsten udelukkende på rent empirisk grundlag. Der diagnosticeres efter symptomer, som kan opfylde kriterierne for de forskellige sygdomsenheder, men den enkeltes personlige historie, udvikling og baggrund inddrages kun i meget begrænset omfang. Behandlingen retter sig på tilsvarende vis i overvejende grad mod symptomatologi, adfærdskorrektion og medicinering. Men disse metoder kan ikke bruges til at forstå, hvordan mennesker udvikler sig i og indgår i relationer. En sådan forståelse er imidlertid nødvendig, for

psykisk lidelse opstår i relationer og må behandles i relationer.

De følgende to kapitler er skrevet af Mette Møller, Otto Nyeberg og Christina Schacht-Magnussen og handler om det nødvendige teoretiske grundlag for forståelsen af psykisk lidelse i form af psykodynamisk teori og metode. Psykodynamisk tænkning og forståelse har i de seneste tiår ofte været ildeset i psykiatrien og af nogle været anset for at være uvidenskabelig. Ikke desto mindre har den ikke været helt forsvundet, men er ofte løbet som en understrøm i afdelingerne, noget som Thorgaards arbejde jo også vidner om. Men som det her beskrives, tilbyder denne forståelsesramme den mest omfattende, detaljerede og nuancerede teori om både det intrapsyke og det relationelle, det indre og relationen til omverdenen. Denne tænkning kan derfor med fordel anvendes i alle led i det psykiatriske behandlingssystem som en overordnet tænkning uanset hvilke specifikke behandlingstiltag, der anvendes. Indenfor psykodynamisk teori har man opbygget en ganske betydelig viden om menneskers psykiske udvikling, både den normale og udviklingen af psykopatologi. Psykodynamisk teori og metode har desuden i mange år dannet grundlag for både individuelt og miljøterapeutisk behandlingsarbejde og kan tilbyde sofistikerede og velafprøvede metoder.

Første del indeholder yderligere et par kapitler, der behandler nogle mere afgrænsede emner. I det ene kaster Christina Schacht-Magnussen et kritisk blik på den nyindførte diagnose Prolonged Grief Disorder, som endnu ikke har fået et officielt dansk navn, men ofte omtales som Vedvarende Sorg. Hun finder, at den kan føre til problemer med konceptuel afgrænsning og diagnostisk præcision og ser den som et udtryk for, at der er gået inflation i diagnoser.

Tor-Johan Ekeland skriver i et tankevækkende og velargumenteret kapitel om placebo, et fænomen, som ofte har vakt irritation ved at skabe komplikationer i medicinske forsøg, men som man i lang tid ellers ikke har interesseret sig for. Her formidles imidlertid en forståelse af placebo som noget, der er meningsfuldt på samme måde som fx psykoterapi er det, og som kan medvirke til at forløse og styrke menneskers egne helbredsfræmmende kræfter.

Anden del af bogen behandler relationsarbejde i praksis – relationen som terapi. Men inden vi ser nærmere på det, kan det være nyttigt at nævne, hvor problematisk situationen i psykiatrien faktisk er i dag, ikke mindst når det gælder de alvorligst syge patienter, dem med langvarige psykoser. Som Ole Rytto og Per Vendsborg skriver, er den aktuelle situation for disse patienter meget ringe, levealderen er reduceret med 10-15 år, antallet, som kriminaliseres og får dom til behandling, er steget og steget, misbrug omfatter over halvdelen, og ensomhed, hjemløshed og generel social elendighed er udbredt. Årsagerne til, at det er kommet så vidt, er – udover den uhensigtsmæssige sygdomsforståelse – bl.a. også de

fortsatte nedskæringer, som bl.a. er en følge af New public management med dens fokus på effektivitet og styring, som har fjernet fokus fra relationen mellem patient og behandler. Psykiatrifagligheden har mistet terræn og økonomi og professionel ledelse har vundet frem.

Den dominerende form for behandling i psykiatrien i dag er de såkaldte pakkeforløb. Et pakkeforløb er et behandlingsforløb af nøje defineret varighed og indhold, som er tilpasset de enkelte diagnoser. Uheldigvis lider et meget stort antal af de psykiatriske patienter – især dem med de alvorligste lidelser – af mere end én diagnose, hvad der kan medføre, at de får flere forskellige behandlingsforløb efter hinanden. I bogen gives der bl.a. et eksempel med en patient, der successivt sendes gennem tre forskellige behandlingsforløb – på tre forskellige institutioner – hvad der medfører kontakt med en lang række forskellige behandlere. Det er ikke mærkeligt, hvis en sådan patient kommer til at opleve sig som en postpakke, der sendes af sted på en række ukoordinerede samleband, og det risikerer at føre til en forværring af tilstanden snarere end en bedring. Men som det fremhæves i bogen, kræver behandlingen af mennesker med psykiske lidelser en individualiseret, sammenhængende og helhedsorienteret behandling – præcis det modsatte af en pakkelsejning. Det er da også en ret konsistent patientkritik, at man i psykiatrien i dag i høj grad ses som en sygdom og for lidt som menneske.

Derfor er det også, som det anføres i forordet, vigtigere end nogensinde at bevidstgøre og fagligt begrunde, at der i behandlingsarbejde, især med mennesker med komplekse lidelser, er behov for ekstraordinær opmærksomhed på og vedvarende indsats omkring relationsarbejdet. Samtalen med og samarbejdet med og om patienten må være i fokus for aktivt at modvirke tendensen til opsplittning, fragmentering og en truende fremmedgøring af behandlingsindsatsen. Den moderne psykoterapiforskning har slået grundigt fast, at det er relationen og terapeutens relationskompetence, som har størst betydning for et godt behandlingsresultat.

Også i denne del af bogen er der kapitler, som behandler mere afgrænsede emner, det gælder fx et kapitel af Christina Schacht-Magnussen om udfordringer i relationsarbejdet med mennesker, som isolerer sig, en gruppe som det erfaringsmæssigt er meget vanskeligt at hjælpe, og hvor det empatiske relationsarbejde er en absolut forudsætning for at kunne lykkes. Man kan ligeledes nævne Anne Ek og Astrid Eggen Nordhaugs kapitel om det såkaldt psykoedukative familiearbejde med pårørende til psykisk syge.

Relationernes betydning er således helt grundlæggende i mødet med mennesker med alvorlige psykiske lidelser og kan ikke overvurderes. Men det at udvikle og bevare gode relationer er en højt specialiseret disciplin, som kræver fort-

sat vejledning. Relationsbehandling kalder på en speciel ledelsesindsats såvel som specielle kompetencer og uddannelsesaktiviteter hos medarbejderne. Det er emnet for bogens tredje del. Jan Olav Johannesen og Inge Joa tilbød i deres kapitel om moderne psykoseforståelse en beskrivelse af det nødvendige teoretiske grundlag for en god relationsbehandling. På tilsvarende vis får man i Ole Ryttev & Per Vendsborgs kapitel ”Hvordan kan ledelse og organisering udvikle og støtte medarbejdernes relationskompetence” en beskrivelse af de nødvendige organisatoriske betingelser for etablering og opretholdelse af god relationsbehandling. En sådan form for behandling igangsættes og opretholdes af ledelsen, og den kræver kontinuerlig vedligeholdelse i hele systemet.

Som nogle af de nødvendige led i en omstilling til relationsbehandling nævner de inddragelse af alle faggrupper som behandlere og det, der kaldes recovery-orientering, en holdning, som er præget af håb, mening, forbundethed og selvbestemmelse og indebærer, at patienten selv tager aktivt medansvar i behandlingen. I stedet for en række skiftende behandlere skal man prioritere langvarige, stabile relationer. Men relationsbehandling er personligt krævende, også for medarbejderne, og forudsætter oplæring ud over den faglige grunduddannelse. Det er desuden nødvendigt med fortsat vejledning og supervision.

Det understreges, hvor altafgørende vigtigt, det er, at der er en forståelse for de grundlæggende principper i relationsbehandling på de allerøverste beslutningsniveauer, altså fx også i Folketinget, regionsrådene og Sundhedsstyrelsen. God relationsbehandling koster mere end det nuværende psykiatriske system; men den vil lønne sig.

Også i denne del af bogen er der kapitler, der beskriver enkeltaspekter af arbejdet, som fx Olav Løkviks kapitel om integrerende og psykodynamisk orienteret gruppevejledning i miljøterapeutisk arbejde i forbindelse med et tværfagligt uddannelsesprogram.

Selv om det fremgår af bogen, at man i Norge har en hel del af de samme problemer som i Danmark med massive nedlæggelser af hospitalspladser, effektivitetskrav mv., er det mit indtryk, at psykiatrien i Norge altid har været foran den danske. Det kan jeg føle mig bekræftet i, når jeg i et af de afsluttende kapitler af Inge Joa, Jan Olav Johannessen, Jan-Erik Nielsen og Elisabeth Willumsen får beskrevet en 3-årig masteruddannelse i relationsbehandling ved universitet i Stavanger.

Jeg har meget få og ubetydelige indvendinger mod bogen. I enkelte kapitler kunne man have ønsket en lidt bedre korrekturlæsning, fx mangler enkelte af de forfattere, som nævnes i teksten, i de tilhørende litteraturlister, ligesom der også efter enkelte kapitler er kludder i rækkefølgen af forfattere.

En kort anmeldelse kan ikke yde fuld retfærdighed mod en bog som denne, der rummer så megen viden og erfaring, beskrevet i fortættet form. Det er fx ikke muligt at omtale hvert enkelt af bogens 19 kapitler. Jeg har valgt at fremhæve de mest overordnede og nogle af dem, der giver ny og ikke så almindelig kendt viden; men også de kapitler, der ikke er omtalt, fortjener at blive læst. Jeg kan derfor kun slutte med en varm opfordring til at anskaffe bogen og læse den.

Karen Vibeke Mortensen

Relasjonsboka – Relationsbogen

Dynamisk relasjonsarbeid - medmenneskelig, sammenhengende
og effektiv behandling for mennesker med psykiske lidelser

Redigeret af: Christina Schacht-Magnussen,
Gunnar Brox Haugen, Anne Ek og Svein Haugsgjerd.¹

Anmeldt af Lise Mondrup

Indledning

Som det fremgår af titlen er denne antologi et produkt af et dansk-norsk samarbejde. Udgivelsen bygger på den danske psykiater Lars Thorgaards (1947-2010) fembindsværk *Relationsbehandling i psykiatrien* (Hertervig, 2006). Lars Thorgaards tanker og bøger har haft en central rolle i efteruddannelse af norske psykoterapeuter og relationsbehandlere, blandt andet som pensum i den tværfaglige uddannelse i Stiftelsen SEPREP (Senter for psykoterapi og psykosocial rehabilitering ved psykoser), og i Danmark har bøgerne været brugt i lokale miljøterapeutiske uddannelser.

En dansk-norsk redaktionsgruppe har nu ønsket at opdatere Thorgaards arbejde, og antologiens hensigt er at argumentere for vigtigheden af, at psykodynamisk helhedstænkning og fokus på relationen sikres en central plads i behandlingspsykiatrien og i kommunernes sundheds- og socialvæsen for at sikre professionelle og sammenhengende behandlingsforløb for mennesker med psykisk lidelse.

Redaktions- og forfattergruppen er tværfagligt sammensat med ret stor over-

1. Hertervig Forlag, Akademisk

vægt af norske bidragydere. Målgruppen er beskrevet meget bredt som alle, der arbejder med mennesker med alvorlig psykisk lidelse. Det kan være i behandlingspsykiatrien eller i kommunalt regi, som pårørende eller som administrativ beslutningstager.

Indhold

Bogen er inddelt i tre afsnit.

Del 1 Behov for paradigmeskifte

Der indledes her med et kapitel af Jan Olav Johannesen og Inge Joa om moderne psykoseforståelse.

I efterfølgende kapitler argumenteres for berettigelsen af psykoanalytisk/psykodynamisk tænkning i moderne psykiatri, idet denne forståelsesramme er den mest omfattende og nuancerede psykologiske teori om både det intrapsyriske og det relationelle, det indre og det ydre. Der argumenteres for en individualiseret helhedsvurdering af den enkelte patient.

Christina Schacht-Magnussen problematiserer ICD 11's nye diagnose: Prolonged Grief Disorder (PGD) (WHO 2018) og belyser diagnosens mulige konsekvenser for klinisk praksis.

Det sidste kapitel i første afsnit handler om placebo som en relationel helseressource.

Medicinadministration indgår i en relationel sammenhæng, og det har betydning at se pillen som både kemisk stof og som symbol, som tillægges en mening.

Del 2 Relasjonsarbeid i praksis - relasjon som terapi

Dette afsnit er mere klinisknært og beskriver fra forskellige vinkler betydningen af fokus på relationen, både når gode relationer skaber forandring, men også de udfordringer der kan være, når det er svært at etablere eller fastholde en behandlingskontakt.

Patienten, der isolerer sig, kræver tålmodighed og forståelse for de psykologiske mekanismer, der kan ligge bag undgåelse af kontakt. Her er omtanke i tilgangen og samarbejde med de pårørende og andre involverede instanser vigtig.

Negative terapeutiske reaktioner, der modarbejder bedring, kan være svære at udholde som behandler, og generelt skal det ikke undervurderes, at behandlingskontakt med de mest syge patienter med psykose og/eller misbrugsproblematik i perioder kan være krævende. Det er let selv at forfalde til en afvisende eller dehumaniserende adfærd.

På den baggrund skriver Tore Sørli i sidste kapitel i dette afsnit om betydningen både af trygge rammer om behandlingen og nødvendigheden af supervision ved psykoselidelser.

Han har en nyttig skelnen mellem klinisk vejledning og relationsvejledning.

Dette kapitel leder frem til næste afsnit med fokus på de organisatoriske rammer.

Del 3 Organisasjon, utdanning og ledelse

Med den norske folkeeventyr-skikkelse Askeladden som forbillede indledes dette afsnit med et kapitel, der drøfter hvordan psykoterapeutisk holdning påvirkes/vanskeliggøres af et sundhedsvæsen der er styret af New Public Management.

Ryttov og Vendsborg er henholdsvis sygeplejerske og psykiater men begge også med betydelig ledelseserfaring på Regionsniveau i Danmark. De beskriver erfaringer med, hvad der kan gøres inden for de givne rammer, men efterlyser også hos Folketing, Regionsråd og Sundhedsstyrelsen et større fokus på nødvendigheden af langvarige solide behandlingskontakter for mennesker med langvarig psykose.

To andre kapitler i dette afsnit beskriver to norske uddannelsesinitiativer: SE-PREP TU (Senter for psykoterapi og psykosocial rehabilitering - Tværfaglig Uddanningsprogram) der siden 1990 har haft en central uddannelsesmæssig rolle; samt Masteruddannelsen i relasjonsbehandling ved Universitetet i Stavanger. Styrken i det sidste tilbud er at universitetstilknytningen opkvalificerer relasjonsbehandlingen og giver en tæt tilknytning til forskningsmiljøet på området.

Et bidrag af Heinskou og Alberdi beskriver danske erfaringer med pakkeforløb i psykiatrien, der blev indført i 2010. De beskriver loyalt den succes pakkeforløbene har haft set fra en administrativ synsvinkel. Standardisering, effektivisering og kontrol har medført en betydelig produktivetsforøgelse og homogenisering af behandlingerne landet over, og ventetiden til behandling af ikke-psykotiske lidelser er som følge af behandlingsgaranti og ressourcetilførsel faldet. Fagligt set er der dog flere dilemmaer. En pakke er af danske regioner defineret som ”Et standardforløb for behandlingen af en bestemt diagnose...”.

Der er sat timetal på omfanget af de enkelte pakker, uden at der er evidens for virkning af et behandlingstilbud af dette omfang, og uden kritisk stillingtagen til i hvor høj grad ICD-10 diagnoserne er meningsfulde som behandlingsanvisninger. For de enkelte patienter betyder pakkekonceptet, at de let kommer i kontakt med mange forskellige behandlere; ikke mindst hvis de på grund af komorbiditet ender med flere forskellige pakker under forskellige diagnoser. Der er ikke fokus på udvikling af relation i dette koncept.

Afslutningsvis i dette afsnit er der et norsk kapitel om betingelser for humant

helsearbejde. Det beskrives hvordan rammerne er præget af salg af psykiatriske syghuse og nedlægning af døgnpladser. Der er en overbelastning af de distrikts-psykiatriske centre og misforhold mellem ressourcer og kapacitet, og det anbefales, at den bedriftsøkonomiske virksomhedsmodel for helsetjenesten opløses. Der er behov for rammer, hvor der kan skabes tillidsfulde relationer mellem patienter og behandlere, og hvor der er et samlet blik på de kropslige, mentale og sociale aspekter ved hver enkelt patient. Gode behandlingsmiljøer forudsætter også vedvarende oplæring, vejledning og samarbejde med andre instanser.

Hvorfor skal man læse Relasjonsboka?

Et væsentligt formål med bogen har været at få den psykodynamiske tankegang og fokus på relationen mere bredt ind i psykiatrien, og dette tema virker helt centralt i drøftelserne om værdier og holdninger i psykiatrien.

Mange af de teoretiske og kliniske afsnit vil være mere eller mindre bekendte for mange fagpersoner, men derfor er det alligevel godt at blive mindet om, hvor let det er at miste overblik og empati i kontakten med de mest syge, og de kliniske eksempler er gode.

Bogens styrke er dens bredde, og at den belyser emnet fra mange vinkler. Specielt vurderes det vigtigt, at den også henvender sig til det administrative og organisatoriske niveau. Haugsgjerd, Ek og Haugen skriver direkte: ”De offentlige organenes beslutningstakere må pålægges voksenopplæring for å bli kjent med de grunnleggende prinsippene for godt psykisk helsearbeid”

Det indebærer blandt andet at erkende:

At det at etablere en behandlingsrelation til de mest syge tager tid, hvis de ikke skal lades i stikken.

At de senere års psykoterapiforskning taler for, at udfaldet af psykoterapi er afhængigt af terapeutens relationelle færdigheder og alliancen med patienten.

At der er behov for stabile organisatoriske rammer, hvor der også er tid til forberedelse og supervision, selvom et succeskriterium i den nuværende virksomhedsmodel har været øget ”produktion”.

At den nuværende diagnostiske praksis efter diagnosemanualen ICD10-ikke kan stå alene i planlægning af behandlingen.

At pakkebehandlingernes ideologi om samme standardbehandling til samme diagnose er problematisk. Patienten er jo ikke kun summen af sine symptomer, men også en person med en subjektiv oplevelse af sin lidelse og en person, der med sin specifikke personlighed prøver at mestre sine vanskeligheder efter bedste evne.

Med en personlig baggrund som dansk læge i psykiatrisk uddannelsesstilling i Norge i 1980-erne, har det været spændende at læse denne dansk-norske antologi og, så vidt det har været muligt, at sammenligne udviklingen i de to lande.

Det virker som om den psykodynamiske holdning både dengang og nu, har haft og har en stærkere plads i behandlingssystemet i Norge end i Danmark, og som om man har været mere bevidst på at implementere denne tilgang bredt på alle niveauer af behandlingen og derved prøve at sikre mere sammenhæng ved sektorovergange til kommune og primærhelsetjeneste. I tråd med dette kom inspirationen til Lars Thorgaards arbejde jo også netop fra Norge og blandt andet fra samarbejdet med psykiater Eivind Haga (1933-2018) og det psykiatriske miljø i Stavanger.

Bogens norske forfattere har generelt mest fokus på psykosebehandlingen, og i Norge har man da også valgt at prioritere de mest syge personer med psykose og/eller rusmiddelproblematik højest.

På det organisatoriske niveau kan udviklingen ikke helt sammenlignes i de to lande, selvom der er mange lighedspunkter.

Afslutningsvis skal det nævnes, at ifølge Hertervig Forlag kan Relasjonsboka på nuværende tidspunkt kun leveres i Norge. Der arbejdes på at finde en dansk distributør.

Psychoanalysis – my way. Complex Oedipus and other issues.

Anders Zachrisson¹

Anmeldt av Jon Morgan Stokkeland

Anders Zachrisson har i en årrekke vært en helt sentral person i det norske psykoanalytiske miljøet som lærer, veileder og terapeut ved Norsk psykoanalytisk forening, hvor han også har vært president, og som førsteamanuensis ved Psykologisk Institutt ved Universitetet i Oslo. Han er både barne-, ungdoms- og vokseanalytiker. Zachrisson har også hatt en viktig rolle ved Institutt for psykoterapi og var sjefsredaktør i *The Scandinavian Psychoanalytic Review*. Det er derfor noe av en begivenhet når han nå har samlet sine engelskspråklige artikler i en bok. For min egen del har jeg hatt stor nytte av flere av Zachrissons tekster i undervisningssammenheng, både til nybegynneren og til den mer erfarne terapeut. Særlig har artiklene om holdning (Zachrisson, 1997, 2008a) og motoverføring (2008b) blitt godt mottatt av studentene. Jeg har med stor interesse fulgt Zachrissons tekster publisert i toneangivende psykoanalytiske tidsskrifter gjennom flere år, og hadde derfor ganske høye forventninger til å lese dem samlet i en bok. Jeg ble ikke skuffet.

La meg starte med bokens tittel, den er noe av en gåte: *Psychoanalysis – my way*. Hva menes? En kan ikke unngå å assosiere til Frank Sinatra og hans brautende slager med det pompøse refreng *I did it myyyyyy way!* Mentaliteten i sangen synes nok så langt fra det man forbinder med Anders Zachrisson; tenksom, klar, analytisk, balansert. Hm. Har vi her å gjøre med en egenrådig forfatter som

1. Kolofon Forlag. 2021. 471 sider.

plutselig har gått sine helt egne veier, langt unna et arbeidsfellesskap som lytter til hverandres erfaringer, og som vet at man står i en lang tradisjon? Nei, det rimer dårlig med inntrykket av tekstene, som snarere synes å finne veien inn til det som er kjernen i dagens psykoanalyse. Og likevel; tittelen får meg til å tenke at man ikke kan arve en tradisjon passivt, man kan ikke bli psykoanalytiker uten å gå sin egen vei, kjempe sin egen kamp. Enhver må gjøre dette langsomme arbeidet med seg selv, og det er vel for mange av oss en nokså kronglete vei. Og så betyr ikke dette at denne veien uvilkårleg leder en til utkantene, bort fra et levende, kreativt sentrum. I 2008 utga dikteren Søren Ulrik Thomsen og idehistorikeren Frederik Stjernfelt boken *Kritik af den negative opbyggelighed*, der de påviste samtidens tendens til å sette likhetstegn mellom det originale kunstverk og det standpunkt som alltid må gå på tvers, som om det å være trassig automatisk betyr å være nytenkende og skapende. De viste hvordan det genuine kunstverk like gjerne kunne befinne seg i sentrum. Denne erkjennelsen korresponderer med min opplevelse av å lese Zachrisson; forfatteren har gått sin egen vei, men han har ikke endt opp langt ute i periferien, han befinner seg snarere i midten av det som er dagens psykoanalytiske tenkning og praksis. Slik sett er tittelen paradoksal; jo, det er hans egen vei, men den er på samme tid også vår. Vel, jeg kan bare snakke for meg selv: Jeg går gjerne i nærheten av disse stiene, det kjennes (som oftest) ut som gode veivalg. Betegnelsen *mainstream psykoanalyse* kan godt brukes om denne boken, hvis man som meg mener at uttrykket inneholder noe som samtidig kan være både originalt og kraftfullt. Det finnes ingen enkel vei, man når ikke inn til denne hovedstrømmen uten å ta sjanser.

Jeg går videre til bildet på fremsiden av boken. Det ser underlig ut, en slags portaler og trapper i stein i et labyrintisk landskap. Jeg kan ikke la være å assosiere til scenografien i Lawrence Oliviers klassiske filmatisering av Hamlet, der den unge prins vandrer rundt på et liknende sted: et bilde på vår labyrintiske psyke, rom inne i rom. Åpent, uendelig. Så gir da bokens undertittel god mening: *Complex Oedipus and other issues*. Ødipus og Hamlet som tvillingsjeler, noe Freud minnet oss om i Drømmetydningen (1900, s. 264). Disse to har vært gjennomgangsfignurer i Zachrissons forfatterskap, og vi blir bedre kjent med dem også i denne boken. Det er sinnets kompleksitet som på denne måten trer frem; det sinnrike. Som tittelen på et foredrag Zachrisson holdt for mange år siden og som denne anmelder hadde gleden av å høre: *Gåtens navn er mennesket*. Et epigram på bokens første side fremhever det samme:

Steps, vaults and gates; dead ends and forking passages;
bewildering richness – human mind.

(A Zaj: Notes from the labyrinth)²

Ja, sinnet er uendelig komplekst. Og gåtefullt. Det er en viktig påminnelse i starten av denne boken, fordi forfatterens store styrke – etter min mening – er hans klarhet. Zachrisson eier en evne til å tenke og skrive *klart* slik at komplekse sammenhenger ikke blir unødvendig vanskelige. For meg ligger denne bokens gull i at den er så pedagogisk: Leseren ledes gjennom sinnets labyrinter av en tålmodig veiviser som har lang erfaring med landskapet, men som likevel tillater seg å bli overrasket underveis. Det er stadig noe nytt å oppdage.

Selv om forfatteren ikke ser ut til å ha planlagt det slik, har han ved å samle sammen sine tekster gjennom mange år endt opp med en bok som dekker svært mange av feltets sentrale emner: I del 1, *begrepsmessige fundament*, finner vi fire metapsykologiske kapitler om henholdsvis ødipalsituasjonen, indre og ytre objekter, persepsjon og konseptet mental helse, samt to (krevende) kapitler om det vitenskapsfilosofiske fundamentet for psykoanalysen (det ene sammen med Henrik Daae Zachrisson, det andre med Erik Stänicke og Arne Johan Vetlesen). I del 2, *kliniske konsepter*, får vi to kapitler med kasuistikker, to kapitler om de grunnleggende begrepene overføring og motoverføring, samt tre kapitler om holdning og intervensjoner. Del 3, *om psykoanalytisk utdanning*, inneholder ett kapittel om evaluering av klinisk kompetanse (sammen med Gabriele Junkers og David Tuckett), og ett om supervisjon. Til sist, i del 4, *om psykoanalyse og skjønnlitteratur*, møter vi Peer Gynt (skrevet sammen med Marit Aalen) og Hamlet. Ødipus er med som bifigur i begge disse tekstene, samt i åpnings- og avslutningskapitlet. Zachrisson kommer så vidt omkring i fagfeltet, at boken etter min mening kan fungere som en lærebok i psykoanalytisk terapi. Som med alle lærebøker må den selvfølgelig suppleres med mange andre tekster, men jeg tror det ville være et godt sted å starte. Det jeg har av innvendinger mot boken, er samtidig et argument for at den kan være et godt rammeverk for opplæring av nye terapeuter og oppfriskning for mer erfarne klinikere. Hva menes? I tekstene om epistemologi og vitenskapsfilosofi, særlig kapittel tre, skrevet sammen med Henrik Daae Zachrisson, skulle denne anmelder gjerne ønsket at forfatteren havnet på et mer radikalt standpunkt, der ambisjonen for psykoanalysen om å bli en forklarende vitenskap med solid evidens oppgis. I stedet er det vanskelig helt å fastslå Zachrissons posisjon; han legger frem de ulike ståstedene og veier dem mot hverandre. Vi får dermed en veldig balansert fremstilling, slett ikke noen enegang eller solo-

2. Hvem er A Zaj? Kan det være forfatteren selv? Skulle så være tilfelle, er det ganske mye lek her i åpningen.

løp – slik bokens tittel kan forlede en til å tro. Dette er pedagogisk vellykket; studenten ledes inn i fagfeltets ulike perspektiver og vinner kunnskap om dets kompleksitet. Et særlig godt eksempel på Zachrissons didaktiske styrke synes jeg vi finner i innledningens første sider – disse kan med fordel leses langsomt og flere ganger, samt i kapittel to om ytre og indre objekter. Jeg kan ikke huske å ha lest noen tekst før som gjør disse kompliserte sammenhengene så tydelige. Dette kapitlet er et godt sted å starte, og den kommer da også tidlig i boken. Denne klarheten og tydeligheten er helt gjennomgående i disse tekstene. For meg ble kapittel fjorten, om evaluering av klinisk kompetanse, bokens svakeste. Jeg har undret meg over om dette kan skyldes noe ved innholdet selv; at her har fagfeltet en vei å gå, og at forfatterne dermed har demonstrert at det gjenstår mye arbeid før området blir klarere. Mest glad ble jeg for kasuistikkene, der kommer man så nær klinikken. For den som er ny i faget, tror jeg det er særlig verdifullt med tekster som bringer en tett på det som foregår i konsultasjonsværelset.

Noen vil savne at Zachrisson hadde oversatt disse tekstene til svensk eller norsk. Til det er å si, at forfatteren skriver et godt og tilgjengelig engelsk der språket flyter fint. For denne anmelder er det å skrive på engelsk som å spille piano med Selbuvotter. Zachrisson derimot, synes å trives som fisken i vannet i det fremmede språk. Så for den leser som frykter engelsken i denne boken, vil jeg si som den italienske servitrisen som så mitt bekymrede blikk der jeg studerte menyen i den lille restaurant: *Keine angst!*

Oppsummerende er dette en bok om psykoanalyse som rommer sentrale deler av fagfeltet og som anbefales varmt både til nybegynnerterapeuten og klinikerne med lang erfaring.

Litteratur

- Freud, S. (1900). *The interpretation of dreams*. SE 5
- Stjernfelt, F. og Thomsen, S. U. (2008). *Kritik af den negative opbyggelighed*. København: Vindrose
- Zachrisson, A. (1997). Terapeutisk holdning. I Gullestad & Theophilakis (red.) (1997). *En umulig profesjon?*
- Om opplæring i intensiv dynamisk psykoterapi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Zachrisson, A. (2008a). Neutrality, tenderness and the analyst's subjectivity: Reflections on the analytic relationship. *Scand. Psychoanal. Rev.* 32 (2), 86-94
- Zachrisson, Anders (2008b). Motoverføring og endringer i synet på den psykoanalytiske relasjonen. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, Vol 45, nummer 8, 2008, s. 939-948